

DIDAKTIČKO-METODIČKA ANALIZA OKVIRNOG NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA GEOGRAFIJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Haris Jahić

Univerzitet u Sarajevu, Prirodno-matematički fakultet, Odsjek za geografiju
Zmaja od Bosne 33 – 35, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
haris-jahic@hotmail.com

Geografsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini odvija se u okviru normi različitih nastavnih planova i programa propisanih od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, Odjela za obrazovanje Distrikta Brčko, te nastavnih planova i programa na hrvatskom jeziku u kantonima sa većinskim hrvatskim stanovništvom. U ovom radu izvršena je didaktičko-metodička analiza Okvirnog nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovne škole u Federaciji Bosne i Hercegovine, kako bi se stekao jasan uvid u kvalitete, prednosti i nedostatke pomenutog programskog dokumenta. Pomenuti dokument aktuelan je u nastavnom procesu geografije već više od jedne decenije, posebno u kantonima sa većinskim bošnjačkim stanovništvom. Didaktičko-metodička analiza nesporno je pokazala da ovakva koncepcija nastavnih sadržaja geografije u nastavnim planovima i programima ne može i ne bi smjela predstavljati državni dokument geografskog obrazovanja od šestog do devetog razreda. Ova činjenica naročito se odnosi na nastavne planove i programe sedmog, osmog i devetog razreda. U radu su istaknuti samo eklatantni primjeri, brojne pravopisne, jezičke, stručne i materijalne pogreške ovih nastavnih planova i programa.

Zbog svega navedenog neophodno je izvršiti korjenitu reviziju postojećih i pristupiti izradi novih nastavnih planova i programa, bar kada je u pitanju geografija. Njihova izrada mora biti povjerena stručnjacima geografima, koji su duboko zašli u navedenu problematiku. Neophodno je da novi nastavni planovi i programi postepeno prerastaju u kurikulumu, koji u razvijenim zemljama svijeta, postaju osnovni planski i programski dokumenti. Kao osnova izrade novih nastavnih planova i programa ili kurikulumu kao etalon može poslužiti aktuelni nastavni plan i program iz geografije za šesti razred.

Ključne riječi: nastavni planovi i programi, geografsko obrazovanje, kurikulumi, didaktičko-metodička analiza, zajedničke programske jezgre, inovacija nastavnih planova i programa.

DIDACTICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF FRAMEWORK OF THE EDUCATIONAL PLAN AND PROGRAM OF GEOGRAPHY IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Haris Jahić

University of Sarajevo, Faculty of Science, Department of Geography,
Zmaja od Bosne 33 – 35, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
haris-jahic@hotmail.com

Geographical education in Bosnia and Herzegovina takes place within the norms of different educational plans and programs prescribed by the Federal Ministry of Education

and Science, Ministry of Education and Culture of the Republic of Srpska, the Education Department of Brcko District, and curriculum in the Croatian language in the cantons with majority of Croatian population. This paper presents a didactic and methodological analysis of the Framework educational plan and program for nine-year primary schools in the Federation of Bosnia and Herzegovina, in order to gain a clear insight into the quality, the advantages and disadvantages of the mentioned program document. The document has been present in educational process of geography for over a decade, especially in cantons with Bosniak majority. The methodological analysis undeniably showed that this concept of educational contents in the curricula of geography can not and should not represent a state document in which the pupils of a nine-year school, from the sixth to the ninth grade, learn geography. This fact particularly applies to the curricula of the seventh, eighth and ninth grade. The paper emphasizes the only striking examples, numerous spelling, linguistic, technical and material errors of these plans and programs.

For all these reasons it is necessary to carry out a thorough review of existing and develop new curricula, at least when it comes to geography. Their production must be entrusted to those of ordinary skill geographers, who are deeply involved in this issue. It is essential that the new plans and programs gradually grow into the curriculum, which in developed countries, is the main planning and programming documents. As a basis for drafting new plans and programs or curriculum, the current plan and program in geography for the sixth grade. can serve as a standard.

Key words: *educational plans and programs, geographical education, curriculums, didactical and methodical analysis, state program cores, innovation of educational plans and programs*

UVOD

INTRODUCTION

Geografija je nauka koja kompleksnim, uzročnim, dinamičnim i funkcionalnim tumačenjem različitih pojava i njihovog preplitanja na određenom prostoru nudi razumljiv i aktuelan pogled na svijet i neohodno znanje o svijetu u kojem živimo. Geografija kao nauka, i nastavni predmet koji se izučava u osnovnim školama i gimnazijama, svojim ciljevima i zadacima doprinosi lakšem i bržem upoznavanju svijeta u kojem živimo. Iz svih navedenih razloga neophodno je postojanje kvalitetnih nastavnih planova i programa iz nastavnog predmeta geografije, koji će doprinijeti boljem usvajanju geografskih sadržaja, a stečena znanja popularizaciji geografske naučne misli, te aplikaciji geografskih znanja u različitim segmentima ljudskog života i rada.

Nastava geografije na svim obrazovnim nivoima treba biti naučno utemeljena. Drugim riječima, nastavni sadržaji iz geografije trebaju održavati rezultate savremnih naučnih postignuća, kako bi učenici stekli odgovarajuće sposobnosti djelovanja u svakodnevnom životu, koji je sve više determinisan naukom. Istovremeno, nastava geografije mora biti razumljiva i adaptirana uzrastu učenika kojem je namijenjena.

Internacionalna povelja Svjetske geografske unije (IGU) iz 1992. godine poziva se na pravo svakog stanovnika Zemlje na geografsko obrazovanje. Pored toga Povelja u školskom geografskom obrazovanju sugerije osnovni koncept u kojem dominiraju aktuelne geogra-

fske teme, što dodatno unapređuje geografsku edukaciju u školskom sistemu (Spahić, M. 2005).

NASTAVNI PLANOWI I PROGRAMI I KURIKULUMI EDUCATIONAL PLANS AND PROGRAMS, CURRICULUMS

Nastava geografije na svim nivoima obrazovanja i u svim razvijenim zemljama svijeta odvija se po propisanim nastavnim planovima i programima. U savremenom svijetu, naročito na području Angloamerike, te u zemljama Evropske Unije, nastava se odvija po propisanim normama, proširenim nastavnim planovima i programima, koji se nazivaju kurikulumi. Nastavni plan i program može se definisati kao službeni dokument kojim se određuju nastavni predmeti (obvezni i izborni), broj sati nastavnih predmeta sedmično i redosljed njihovog izvođenja. Pored toga, treba spomenuti da se plan odnosi na određivanje satnice, a program na nastavni sadržaj. Neki autori poistovjećuju kurikulum sa nastavnim planom i programom, što samo po sebi nije ispravno.

Nastavni plan i program treba se shvati samo kao dio kurikuluma, dakle pojam kurikulum ima šire značenje i u sebi sadržava nastavni plan i programe za pojedine predmete. Bitna razlika između tradicionalno shvaćenog nastavnog plana i programa i kurikuluma sadržana je u činjenici što nastavni plan i program stavljaju naglasak na sadržaju kojeg učenici moraju naučiti, a kod kurikuluma je naglasak na ciljevima koji se treba postići. Termin kurikulum preuzet je iz američke prakse nastao kao rezultat niza inovacijskih poticaja. „Kurikulum je inventar aktivnosti primijenjenih na nacrt, organizaciju i planiranje neke obrazovne radnje ili vrste osposobljavanja, koji uključuje definicije ciljeva učenja, sadržaj, metode, uključujući i ocjenjivanje, materijale za učenje, kao i predloške sistema osposobljavanja nastavnika i trenera.“ (G. de Landsheere, 1979).

NASTAVA GEOGRAFIJE U OSNOVNIM ŠKOLAMA BOSNE I HERCEGOVINE EDUCATIONAL PROCESS OF GEOGRAPHY IN PRIMARY SCHOOLS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Nastava geografije u školskom sistemu Bosne i Hercegovine odvija se u okviru nastavnih planova i programa propisanih od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, Odjela za obrazovanje Distrikta Brčko, te nastavnih planova i programa na hrvatskom jeziku u kantonima sa većinskim hrvatskim stanovništvom. Kako je osnovni objekat ovog rada didaktičko-metodička analiza Federalnih nastavnih planova i programa za osnovne škole poseban akcenat će biti upravo na njima. U Federalnom nastavnim planu i programu su pored programskih sadržaja dati obrazovni ciljevi i zadaci, rezultati odgojno-obrazovnog rada, sadržaji koje treba transferirati na učenike, predznanja koja učenici trebaju da znaju o određenoj nastavnoj građ prije njene obrade, glavni ishodi učenja (očekivana znanja i razumijevanja, te sposobnosti i vještine koje učenici stiču obradom određene nastavne jedinice), aktivnosti učenika na nastavnim satima, aktivnosti nastavnika (organizacije i metode nastave nastave i učenja), odnosno didaktičko-metodičke napomene. Kada se ovako generaliziraju poduzete aktivnosti prilikom izrade nastavnih planova i programa, na prvi mah se čini da je riječ o izuzetnom kvalitativnom poboljšanju. Međutim, kroz analizu istog stiže se jasan uvid o neozbiljnosti dokumenta, jezičkim i lingvističkim greškama, naučnim i stručnim netačnostima, nedorečenostima i stručnim nekompetentnostima pojedinih autora ovog izuzetno važnog službenog dokumenta.

Decentralizacija vlasti u Bosni i Hercegovini podrazumijeva transfer ovlasti nad finansijskim, administrativnim, obrazovnim i pedagoškim pitanjima na niže razine, odnosno entitete, kantone i Distrikt Brčko, pa više državnih tijela nekoordinirano upravlja obrazovanjem. Drugim riječima, ne postoji jedinstveno ministarstvo obrazovanja na nivou Bosne i Hercegovine. Jedini organ uprave na nivou države nadležan za djelatnost obrazovanja je Ministarstvo civilnih poslova. Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja nema jedinstven nacionalni kurikulum. Postojanje nacionalnog kurikulumu važno je za svaku zemlju i njen odgojno-obrazovni sistem. Atribut „nacionalni“ proizlazi iz obrazovnih vrijednosti i ciljeva koji se donose nacionalnim konsenzusom, gdje okosnicu takvog kurikulumu čine nacionalni standardi odgoja i obrazovanja. Nacionalni kurikulum i njegove sastavnice (odgojno-obrazovne vrijednosti, ciljevi, kurikulumska načela, odgojno-obrazovni sadržaj, organizacija, metode rada, vrednovanje i samovrednovanje) se najčešće donosi u obliku okvirnog dokumenta, koji se zove Nacionalni okvirni kurikulum. Takav dokument je temeljni dokument koji podrazumijeva da se na temelju njega donose ostali kurikulumski dokumenti i ujedno razvojni dokument otvoren za promjene i poboljšanja. U Nacionalnom okvirnom kurikulumu akcenat je dat na razvoj kompetencija, a ne na usvajanju činjenica. Nacionalni kurikulum treba predstavljati temelj za izradu školskog kurikulumu. On je zapravo projekcija zajedničkog gledišta kakvu djecu želimo, a školski kurikulum je ostvarenje te projekcije kroz odgojno-obrazovne aspekte školskog života. Zato se nacionalni kurikulum donosi u obliku okvira, dok ga škole prilagođavaju svojim posebnostima.

Izrada jedinstvenog nacionalnog kurikulumu, bar kada je riječ o nastavnom predmetu geografije, su bile djelomično ostvarene kroz Zajednička programska jezgra, na čijoj izradi su radili stručnjaci iz reda sva tri konstitutivna naroda Bosne i Hercegovine. „Nadležni organi u Bosni i Hercegovini su 21. novembra 2002. godine predstavili strategiju reforme obrazovanja Vijeću za implementaciju mira u Briselu. Strategija reforme obrazovanja obiman je dokument, u čijoj izradi su učestvovali domaći stručnjaci za obrazovanje i predstavnici nadležnih organa, te roditelji, nastavnici, učenici i predstavnici međunarodne zajednice. U Strategiji se navode ciljevi reforme obrazovanja i mjere koje je neophodno poduzeti, kako bi zacrtani ciljevi bili ostvareni, dok se prvenstveno cilj svodi na razvijanje savremenog depolitiziranog, veoma kvalitetnog sistema obrazovanja u Bosni i Hercegovini, gdje bi svima bio osiguran potpun i ravnopravan pristup. (U. Ismić, 2008.)

Prema članu 42. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini mora se primjenjivati zajedničko jezgro nastavnih planova i programa. Iako zajedničko jezgro nastavnih planova i programa nije izrađeno i razvijano po propisanoj metodologiji, ovom planu je pružena podrška kao dokaz spremnosti nadležnih obrazovnih vlasti da učine značajan korak i na praktičnoj implementaciji dogovorenih ciljeva reforme. Deklarativno izražena spremnost, nažalost, nije rezultirala brzim i dosljednom implementacijom utvrđenog zajedničkog jezgra na području cijele zemlje. (UNICEF, 2009.)

Osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine je obavezno i traje devet godina. Reformom obrazovanja prešlo se sa osmogodišnje na devetogodišnju osnovnu školu. Osmogodišnja osnovna škola je produžena za jednu školsku godinu, u koju učenici polaze sa šest godina. Kao predmet iz nacionalne grupe, geografija u Federaciji Bosne i Hercegovine ima dva nastavna plana i programa koja sadrže određene razlike. Razlike se odnose na posebnosti nacionalnog, historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa naroda i nacionalnih manjina koji žive u Federaciji Bosne i Hercegovine. Bez obzira na proces provođenja reforme i usvojenu zajedničku programsku jezgru, navedene činjenice pokazuju da nastavni

planovi i programi za obavezno osnovno obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek nisu jedinstveni.

**DIDAKTIČKO-METODIČKA ANALIZA OKVIRNOG
NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA GEOGRAFIJE
DIDACTICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF FRAMEWORK
OF THE EDUCATIONAL PLAN AND PROGRAM OF GEOGRAPHY**

Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine primjenjuje se u kantonima sa Bošnjачkom većinom i tzv. mješovitim kantonima u kojim se još primjenjuje i nastavni plan i program na hrvatskom jeziku. U mješovitim kantonima škole su podijeljene, tako da se u jednim primjenjuje okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine, a u drugim školama nastavni plan i program na hrvatskom jeziku. Kantonalne administracije uključujući sva ministarstva i službe, su otvoreno podijeljene uz vrlo malo ili nimalo koordinacije među njima.

Osnovno devetogodišnje obrazovanje je podijeljeno u tri ciklusa, koja predstavljaju razvojna razdoblja djeteta i obuhvataju po tri godine školovanja. Kako svaki ciklus čini jednu cjelinu koncepcijom devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja predviđeno je da ciklusi trebaju biti međusobno organizacijski, sadržajno i metodički povezani i imati zajedničke odgojno-obrazovne ciljeve, što svakako, nije slučaj u Okvirnom nastavnom planu i programu. Obrazovna postignuća nisu navedena nakon završnih ciklusa već za svaku nastavnu cjelinu. Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine nije napisan u formi jedinstvenog dokumenta. Nastavni program geografije za svaki razred napisan je kao izdvojena cjelina.

Iako se u uvodnom dijelu Okvirnog nastavnog plana i programa navodi da program sadrži: argumentaciju uloge i značaja predmeta, ciljevi, očekivani rezultati učenja, sadržaji, didaktičko-metodičke napomene i smjernice, za praćenje i ocjenjivanje, nastavni programi imaju različitu strukturu. Zajednički elementi, kao što su ciljevi i zadaci za cjelokupan program nisu navedeni.

Tabela 1.: Kumulativni nastavni plan i program geografije u Federaciji Bosne i Hercegovine

Table 1.: Cumulative educational plan and program of geography in the Federation of Bosnia and Herzegovina

<i>Dob učenika (razred)</i>	<i>Broj nastavnih sati sedmično</i>	<i>Broj nastavnih sati godišnje</i>	<i>Nastavni sadržaji iz geografije</i>
<i>VI razred</i>	<i>2</i>	<i>70</i>	<i>Opća fizička i društvena geografija</i>
<i>VII razred</i>	<i>2</i>	<i>70</i>	<i>Evropa, regije Evrope, Evropsko, Azijsko i Afričko Sredozemlje</i>
<i>VIII razred</i>	<i>1</i>	<i>35</i>	<i>Azija, Afrika, Amerika, Australija, Polarne oblasti</i>
<i>IX razred</i>	<i>1</i>	<i>35</i>	<i>Bosna i Hercegovina</i>

Izvor: Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini

Nastavni predmet geografija je obavezan u osnovnoškolskom obrazovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine. Sedmična i godišnja satnica je tačno određena. Geografija je samostalan nastavni predmet, izučava se od šestog do devetog razreda. U šestom i sedmom razredu geografija je planirana sa po dva nastavna sata sedmično, ukupno 70 sati godišnje, dok u

osmom i devetom razredu sedmični fond sati je jedan nastavni sat, a godišnji 35 sati. Geografija se nalazi u prirodnom kurikularnom području.

Na osnovu jednostavne analize tabele 1. Uočavaju se nedostaci Okvirnog nastavnog plana Bosne i Hercegovine i kršenja člana 42. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Ovo se posebno odnosi na Zajednička programska jezgra, koja su predvidjela nastavni plan geografije od VI do IX razreda sa po dva sata, što je ispoštovano samo za VI i VII razred. Okvirni nastavni plan i program u Federaciji Bosne i Hercegovine, po kojem, kako je već navedeno, najvećim dijelom rade djeca bošnjačke nacionalnosti, jedini je nastavni plan i program u Bosni i Hercegovini, ali i u zemljama okruženja (Hrvatska, Srbija, Slovenija, Crna Gora) u kojem se geografija domovine izučava sa fondom od jednog sata sedmično. Ako se zna da je jedan od primarnih ciljeva nastave geografije, između ostalih, razvijanje domoljublja, s opravdanjem se postavlja pitanje: Da li je moguće ostvariti ovakav cilj sa važećim Nastavnim planom i programom? S druge strane, u dokumentima Zajedničke programske jezgre, predviđeno je zasebno izučavanje susjednih zemalja: Srbije, Hrvatske i Crne Gore, što nije slučaj u Okvirnom nastavnom planu i programu Federacije Bosne i Hercegovine, koji se primjenjuje u nastavi geografije sa Bošnjačkom većinom. Na ovaj način se vrši direktno podrivanje zajedničkih dokumenata i zajedničkih programskih jezgara potpisanih od strane vodećih stručnjaka iz cijele zemlje, ali i kršenja člana 42. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

Važno je napomenuti i činjenicu da se vanevropski kontinenti, izučavaju u fondu od jednog nastavnog sata sedmično, na godišnjem nivou od 35 sati. S obzirom na obimnost nastavnog plana i programa, te broja nastavnih tema i nastavnih jedinica predviđenih za obradu, pred nastavnika geografije, ali i učenike, postavlja se nemoguć zadatak, u adekvatnom savladavanju ogromnog gradiva. Zbog toga je neophodno inovirati Okvirni nastavni plan i program kroz uvođenje barem dva sata nastave geografije na sedmičnom nivou. Kada se analiziraju ostali nastavni planovi i programi u Bosni i Hercegovini, zemalja okruženja i zemalja Evropske unije, uočava se da je Okvirni nastavni plan u Federaciji Bosne i Hercegovine jedini takve vrste koji podrazumijeva samo jedan nastavni sat sedmično. Pored svega navedenog, važno je napomenuti da Okvirni nastavni plan nije usklađen sa još jednim dokumentom potpisanim na državnom nivou i stručnja geografa iz reda sva tri konstitutivna naroda. Dokument pod nazivom Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini još jednom je uskladio zajedničke programske jezgre geografije na nivou svih škola u Bosni i Hercegovini. Okvirni nastavni plan i program geografije u Federaciji Bosne i Hercegovine nije ispoštovao ni ovaj dokument, iako prilikom konkursa za pribavljanje udžbenika geografije navodi da se udžbenici moraju pisati po navedenim smjernicama.

REZULTATI I DISKUSIJA RESULTS AND DISCUSSION

Nastavni program geografije polazi od sadržaja predmeta, iz čega se razvijaju ciljevi, zatim odgojno-obrazovni zadaci po ishodu, što je u suprotnosti sa koncepcijom devetogodišnjeg obrazovanja u kojoj se navodi da programi trebaju biti usmjereni na procese i ishode učenja, više nego na predstavljanje sadržaja pojedinih akademskih disciplina. Nastavni program geografije od VI do IX razreda sadrže različito imenovane ishode npr. ishodi

učenja, očekivani rezultati, ciljevi, programski zahtjevi, očekivana znanja. Navedene terminološke odrednice nisu sinonimi i ne mogu se predstavljati kao jednoobrazni ishodi. Pored toga, ishodi učenja su nejasno formulisani i ne omogućuju nastavniku i učeniku potrebnu jasnoću u pogledu očekivanja, a time i mjerenja napretka i postignuća. U nekim programima kao ishodi učenja navode se i aktivnosti učenika, što samo po sebi predstavlja nonsens. U Okvirnom nastavnom programu za devetogodišnje osnovno obrazovanje nastavni programi geografije napisani su prema spiralno-uzlaznom modelu, koji predstavlja kombinaciju linijskog i koncentričnog modela redoslijeda nastavnih tema i jedinica.

Nastavni program šestog razreda sadrži elementarno gradivo opće fizičke i društvene geografije. Nastavna građa sedmog razreda u skladu sa spiralno-uzlaznim modelom nastavlja se na gradivo iz šestog razreda. Geografske karakteristike evropskog kontinenta čine polazište u izučavanju regija i regionalne geografije. Regije i regionalna geografija se prezentuju i u osmom razredu kroz proučavanja regija vanevropskih kontinenata. Program devetog razreda obuhvata geografske karakteristike Bosne i Hercegovine, što je u skladu sa metodičko-didaktičkim principom od udaljenijeg ka bližem.

Nastavni program geografije šestog razreda je kvalitetno izrađen program, što se ne može konstatirati za nastavne programe sedmog, osmog i devetog razreda. Nastavne teme i jedinice predviđene programom za šesti razred u potpunosti su kompatibilne sa predloženim Zajedničkim programskim jezgrama i Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Strukturu nastavnog programa čine obrazovni i odgojni ciljevi i zadaci programskih sadržaja, očekivani rezultati, nastavne teme i didaktičko-metodičke napomene. Uvodne nastavne teme i jedinice posvećene su sadržajima iz matematičke geografije, koji treba da omoguće učenicima da usvoje osnovna znanja o Zemlji kao nebeskom tijelu i zakonomjernostima njenog egzistiranja u Kosmosu, te posljedicama tih zakonomjernosti, koje se na Zemlji manifestiraju kao prirodne pojave. Nastavni sadržaji su u potpunosti usklađeni sa didaktičko-metodičkim principom od udaljenijeg ka bližem, o čemu svjedoče nastavne teme predstavljene sljedećim hronološkim redom: Nebo i nebeska tijela, Orijehtacija na horizontu, Orijehtacija na površini Zemlje itd.

Sadržaji fizičke geografije učenicima šestog razreda omogućuju da se u sistematiziranom i logičnom redu upoznaju sa elementarnim pojavama u litosferi, atmosferi, hidrosferi i biosferi, što za krajnji cilj ima osposobljavanje učenika za uspješno usvajanje kompleksnih sadržaja iz regionalne geografije u starijim razredima. Kartografski sadržaji nastave omogućuju učenicima sticanje znanja o geografskoj karti, razmjeri, deformacijama na karti, te ostalim karakteristikama geografske karte, vrstama karata, načinima konstrukcije, čitanja karata i sl. Društenogeografski sadržaji predviđeni nastavnim programom za šesti razred podrazumijevaju izučavanje demogeografskih karakteristika, prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva, demografskih struktura, naseljenosti, vrste i tipove naselja, privrede i sektora privredne djelatnosti. Odgojno-obrazovni ciljevi i zadaci programskih sadržaja predstavljeni su tabelarno sa jasno izdvojenim postavljenim ciljevima i očekivanim rezultatima za svaku nastavnu temu. Nastavni sadržaji predstavljeni su nastavnim temama i nastavnim jedinicama, što nastavnicima, svakako, olakšava rad.

Okvirni nastavni plan i program za šesti razred zasigurno je najbliži onome čemu treba težiti, a to je izrada kvalitetnog kurikulumu. Nastavne teme, nastavne jedinice, obrazovni i odgojni zadaci i ciljevi, didaktičko-metodičke napomene jasno su izdvojene, nastavni program nema materijalnih i pravopisnih grešaka, te je usklađen sa svim normativnim zakonskim aktima i propisima u Bosni i Hercegovini. Jedina evidentna zamjerka odnosi se na

broj nastavnih jedinica koje treba obraditi tokom školske godine, njih 72, dok se geografija u šestom razredu na godišnjem nivou izučava u fondu od 70 nastavnih sati.

Nastavni program sedmog razreda koncipiran je na razini tematskih cjelina i nastavnih tema, bez istaknutih nastavnih jedinica. Nastavni sadržaji su predstavljeni u dvije odvojene tabele, u jednoj su navedene tematske cjeline, a u drugoj nastavne teme.

Analizom prve tabele u kojoj su izdvojene tematske cjeline, odgojno-obrazovni zadaci i ciljevi programskog sadržaja, uočeni su brojni nedostaci, pravopisne, gramatičke i materijalne greške, neprecizni i netačni odgojni i obrazovni zadaci, te ishodi učenja od kojih će, s obzirom na karakter rada, biti izdvojeni samo neki. U prvoj koloni pomenute tabele navedene su slijedeće tematske cjeline: Evropa (prirodne i društvene karakteristike), Sredozemlje (Mediteran), Evropsko Sredozemlje, Azijsko Sredozemlje, Afričko Sredozemlje, Zapadna Evropa, Sjeverna Evropa, Istočna Evropa – Ruska Federacija (Istočnoevropska nizija i Sjeverna Azija). Na prvi pogled ništa sporno, gdje je redoslijed regionalnih cjelina određen prema modelu od bliže ka prostorno udaljenijoj regiji. Međutim, detaljnijom analizom navedenih tabela stiže se jasan uvid kardinalnih pogrešaka od kojih će biti apostrofirani samo jedan njihov dio. Ciljevi i zadaci nastave, predstavljeni u drugoj koloni, nisu navedeni pravilno, npr. za tematsku cjelinu Evropa navedeni su samo obrazovni zadaci, za tematsku cjelinu Sredozemlje funkcionalni, a za Azijsko Sredozemlje odgojni zadaci. Primjetna je izrazita nepovezanost između nastavnih sadržaja i zadataka koji se za njih navode, što je rezultat prije svega nestručnosti autora ovog nastavnog programa, jer su ciljevi i zadaci nastave napisani bez ikakve logičke ili didaktičko-metodičke povezanosti sa nastavnim cjelinama koje trebaju učenici izučavati. Kako drugačije, pored ostalog, objasniti da očekivani rezultati predviđeni ovim nastavnim planom i programom u više od polovine slučajeva (56%) trebaju biti pokazivanje na karti i korištenje kartografskih znakova. Ako su ovo očekivani rezultati nastave geografije u sedmom razredu predviđeni državnim dokumentom koji se zove Okvirni nastavni plan i program geografije za sedmi razred, nastava geografije je, slobodno se može reći, u potpunosti besmislena.

Redoslijed regionalnih cjelina, kako je već navedeno, određen je prema modelu od bliže prema daljoj regiji, kako se nastavno gradivo ne bi ponavljalo u izučavanju. Međutim, već u samom početku pri izučavanju Evrope učenici uče o prirodnim i društvenim karakteristikama kontinenta, koje se u okviru nastavnih tema o evropskim regijama uče ponovo, samo sa većim intenzitetom. Nakon što se u nastavnom procesu obradi Evropa u cjelini ponovo se obrađuje svaka regija zasebno čime se ponavlja gradivo. Na ovaj način je obesmislen model od bliže ka daljoj regiji, odnosno izbjegavanje ponovnog učenja istog gradiva.

U sklopu nastavne teme Evropsko Sredozemlje predviđena je obrada Španije i Italije i zemalja Balkanskog poluotoka – Jugoistočne Evrope. Iako se pokušala obraditi svaka evropska zemlja, nijednom riječju nije pomenut Portugal, niti minijaturne zemlje Apeninskog poluotoka Vatikan i San Marino. Izučavanje susjednih zemalja: Srbije, Hrvatske i Crne Gore u sklopu ove regije narušena je dogovorena Zajednička programska jezgra, koja je podrazumijevala izučavanje pomenutih zemalja u IX razredu.

Poseban problem nastavnog programa sedmog razreda predstavlja inovacija novih regija dosada nepoznatih geografskoj struci i nauci. Ovo se prije svega odnosi na izdvajanje regije Azijskog Sredozemlja i identifikaciji iste. Tako, autori nastavnog programa u Azijsko Sredozemlje ubrajaju sve zemlje Arabijskog poluotoka (zemlje regije Jugozapadna Azija), pa čak i zemlje Srednjeg Istoka, kao što su Iran i Afganistan. Ovo je do sada nečuvena

regionalna podjela, koja je uspjela azijske zemlje Saudijsku Arabiju, Iran ili Afganistan svrstati u Sredozemlje. Svaka od navedenih zemalja ni po kojem osnovu: prirodno-geografskom, društvenogeografskim i regionalno-geografskim karakteristikama ne pripada Mediteranu. Pored toga, niti jedna od pomenutih zemalja nema čak ni izlaz na Sredozemno more. Bilo bi jako interesantno pitati autore nastavnog programa kako se npr. Francuska ili Monako ili Gruzija ne svrstavaju u zemlje Sredozemlja, za razliku od Irana ili Afganistana. Sve navedeno prate nevjerojatne konstatacije, pravopisne i stručne greške kao što su npr. „Balkanski poluotok – Jugoistočna Evropa, pronaći na karti najstarije gradove, na karti obilježiti sve veće rijeke (podzemne i površinske), podsjetiti se krške erozije koja je jedan od osnovnih reljefnih procesa – degradacije zemljišta, zamišljeno putovanje od Španije do Maroka koje će veće gradove vidjeti na tom putu (ove dvije zemlje dijeli samo Gibraltarski moreuz op. a.)“ itd. Pored toga u okviru ove nastavne teme postoje nastavne jedinice koju su konfuzne i potpuno nejasne, kao što je npr. „Azijsko Sredozemlje: Mala Azija, Bliski Istok, Srednji Istok, nemirni prostor“.

Cjelokupni nastavni program sedmog, osmog i devetog razreda obiluje pravopisnim greškama, čime se stiče dojam o neozbiljnosti autora prilikom izrade istog. Činjenica je da se radi o državnom dokumentu, pa je bilo neophodno u njegovu izradu uključiti barem lektora. Prilikom izučavanja regije Afričkog Sredozemlja navedene su nastavne teme: „Afričko Sredozemlje, Egipat i ostale zemlje Afričkog Sredozemlja“. Međutim u obrazovnim zadacima ili koloni „znanje“ samo se potencira Egipat, dok se nijedna druga zemlja nijednom riječju ne spominje. Da li se regija Afričkog Sredozemlja podudara sa granicama regije Sjeverna Afrika, koje su granice ove regije i o kojim zemljama Afričkog Sredozemlja je riječ poznato je jedino autorima nastavnog programa za sedmi razred. Neprimjerena i netačna regionalizacija Mediterana, te uvođenje regija Afričko i Azijsko Sredozemlje prouzrokovalo je ponavljanje izučavanja regija u osmom razredu, ali i stvaranje novih konfuznih regija kako bi se na bilo koji način povezalo gradivo.

U regionalizaciji Evrope izdvojeno je pet regija: „Evropsko Sredozemlje, Zapadna Evropa, Sjeverna Evropa, Srednja Evropa i Istočna Evropa“. Kao egzemplarne države prilikom izučavanja Zapadne Evrope obrađuju se Francuska, Velika Britanija i zemlje Beneluksa. Kneževina Monako i Republika Irska se, slično kao Portugal u Evropskom Sredozemlju, uopće ne pominju. Vrlo često se spominje da su zemlje Zapadne Evrope visokorazvijene i većinom članice Evropske Unije, koja nije obrađena kao zasebna nastavna tema. Egzemplarne države Sjeverne Evrope predviđene za obradu su: Norveška, Švedska, Finska i Danska, te Pribaltičke zemlje. U ovoj regiji je potpuno izostavljen Island, ali takođe nije definisano koje zemlje sačinjavaju nastavnu jedinicu „Pribaltičke zemlje“. Kada se govori o Srednjoj Evropi predviđeno je da se obrađuje Njemačka, Švicarska, Austrija, Poljska, Slovenija, Češka, Slovačka i Mađarska (izostavljen Lihtenštajn), dok se u sklopu regije Istočna Evropa izdvajaju Ukrajina, Bjelorusija i Moldavija, te Ruska Federacija kao zasebna nastavna jedinica.

Sve navedene nastavne jedinice prate slične gramatičke i lingvističke greške praćene netačnim ili nepreciznim konstatacijama, od kojih su, kao egzemplar, izdvojene neke. Prilikom prezentacije regije Srednja Evropa u koloni „Vrijednosti, stavovi i navike“, navedeno je: „Kod učenika formirati pravilan stav o aktivnostima Češke, Poljske, Slovačke i Mađarske da kroz sveobuhvatne društvene i ekonomske reforme prihvate evropske standarde i uključe se u Evropsku Uniju“. Navedene zemlje, kao što je to poznato, su članice Evropske Unije više od jednog desetljeća. Prilikom izučavanja Sjeverne Evrope u koloni koja predstavlja aktivnosti učenika navodi se da učenici napišu „zadaću o gradu Djeda

Mraza“. Za uzrast učenika sedmog razreda ovakva zadaća djeluje neozbiljno i neprimjereno interesu i dobi učenika. Dalje se kod izučavanja Istočne Evrope u istoj koloni navodi: „Na primjeru Ruske Federacije koja obuhvata sve klimatsko-vegetacijske zone, pojasniti ove zone“. Ruska Federacija ne obuhvata niti jednu biogeografsku oblast žarkog pojasa itd.

Okvirnim nastavnim programom za osmi razred iz geografije predviđeno je izučavanje vanevropskih kontinenata i to slijedećim hronološkim redoslijedom: Azija, Afrika, Amerika, Australija i Polarne oblasti. Sve konstatacije, odnosno preciznije govoreći nedostaci, navedeni za nastavni program sedmog razreda odnose se i na nastavni program osmog razreda. Prvo je predviđena obrada azijskog kontinenta, fizičkogeografske i društvenogeografske karakteristike, nakon čega se izdvajaju regije i egzemplarno države za pojedine regije. Azijske regije se hronološki obrađuju slijedećim redoslijedom: Centralna Azija (Zakavkazje, Srednji Istok), Monsunska Azija u sklopu koje se obrađuju Južna i Jugoistočna Azija, te zasebno regija Daleki Istok. Indija i Indonezija se izdvajaju kao egzemplarne države unutar regije Monsunska Azija, a Kina i Japan kao egzemplari regije Daleki Istok.

Nestručnost u izdvajanju novih regija u okviru nastavnog programa sedmog razreda rezultirao je potpunom konfuzijom u regionalnoj podjeli Azije u osmom razredu. Ovakav postupak reflektirao se u nekoliko odvojenih slučajeva: predviđeno je ponovo izučavanje regije Srednjeg Istoka, koji se već izučavao u sedmom razredu u okviru regije Azijskog Sredozemlja; dolazi do objedinjavanja regija Južne i Jugoistočne Azije u jednu regionalnu cjelinu geografski nepreciznog i netačnog naziva Monsunska Azija; preimenovanje regije Istočna Azija u geografski neopravdan naziv Daleki Istok itd. Sve navedene činjenice prate neprecizne konstatacije, od kojih za ilustraciju navedimo: „...znati da je Azija kontinent najvećih planina, nizija, morskih dubina, najvećih rijeka, pustinja...“ na području Azije ne nalaze se najveće nizije, niti najveće i najduže rijeke, niti najveće pustinje, a po prvi puta čujemo da se na kontinentu mogu sresti najveće morske dubine. U koloni aktivnosti učenika traži se od učenika: „Pronaći na karti najveće i najstarije gradove Indijskog i Indokineskog poluotoka među kojima (Tadž Mahal)“ Tadž Mahal“, koji svakako nije grad već jedna u nizu građevina u gradu Agri u pokrajini Utar Pradeš; „Centralna Azija, Zakavkazje; Srednji Istok (definicija prostora, prirodne i društvene odlike, politička podjela – zemlje nastale na ovom prostoru)“ i sl. što je jedne od nastavnih jedinica predviđenih ovim nastavnim programom.

U obradi afričkog kontinenta, nakon prezentacije općih fizičkogeografskih i društvenogeografskih karakteristika kontinenta u cjelini, predviđena je obrada regija Afrike slijedećim redoslijedom: Zapadna Afrika (predstavnik Nigerija), Centralna Afrika (predstavnik Kongo), Istočna Afrika (predstavnik Etiopija), te Južna Afrika (predstavnik Južnoafrička republika). Nastavni plan i program predviđa da nastavna tema nosi naziv „Najznačajnije zemlje Ekvatorijalne Afrike (Zapadne, Središnje i Istočne) Nigerija, Kongo, Etiopija i Južne Afrike JAR osnovni geografske karakteristike, stepen privredne razvijenosti (prirodna bogatstva), osnova za razvoj, naseljenost i stepen razvijenosti – aparthejd.“ Ova predložena nastavna tema objedinjuje četiri regije i četiri države za jedan nastavni sat. Pored toga značajno je istaći još jednu konstataciju iznesenu u koloni Znanje „...voditi računa da se već obrađeni nastavni sadržaji ponovo obrađuju – Afričko Sredozemlje.“

Treći po redu se obrađuje američki kontinent podijeljen na dvije regije: Sjevernu i Južnu Ameriku, dok se Srednja Amerika kao i predstavnik te regije apsolutno ne spominje. Nakon obrade fizičkogeografskih i društvenogeografskih karakteristika kontinenta u cjelini, kao egzemplari izučavaju se Sjedinjene Američke Države i Kanada u okviru Sjeverne Ame-

rike, odnosno Brazil, Argentina i Čile u okviru Južne Amerike. Nastavna brada Australije i Okeanije predviđena je kroz osnovne prirodne i društvene karakteristike i određene specifičnosti vezanih za to područje. Navodi se i podjela Okeanije, a kao egzemplar tog geografskog prostora obrađuje se Novi Zeland. Polarne oblasti su posljedna tema u osmom razredu, u sklopu koje se obrađuju geografski položaj, te prirodne karakteristike Arktika i Antarktika.

Nastavni sadržaji u devetom razredu navedeni su po nastavnim temama sa izdvojenim obrazovnim, funkcionalnim i odgojnim ciljevima, koji su imenovani kao znanje, sposobnosti, vrijednosti, stavovi, ponašanja. Nastavni program sadrži aktivnost učenika i aktivnost nastavnika. Izostavljene su didaktičko-metodičke napomene i smjernice za ocjenjivanje učenika, argumentaciju uloge i značaja nastavnog predmeta. Pravopisne greške nisu izostale ni u nastavnom programu za deveti razred. Nastavnim planom i programom za deveti razred, zbog činjenice da nije predviđeno izučavanje susjednih zemalja, direktno se podričaju odredbe zajedničkih zaključaka predstavljenih kroz Zajednička programska jezgra, te se na ovaj način ne uvažavaju vjerske, nacionalne, historijske i kulturne specifičnosti stanovništva Bosne i Hercegovine. Pored toga, na sličan način kao i kod nastavnih planova i programa za sedmi i osmi razred, nastavni plan i program za deveti razred pun je nedostataka, nejasnoća i nepreciznosti. Od bezbroj ovakvih konstatacija navedene su samo neke, koje na adekvatan način oslikavaju neophodnost izmjene i inoviranja nastavnih planova i programa u Federaciji Bosne i Hercegovine.

U koloni Znanje navodi se: „Znanje o važnosti tri osnovne geografske cjeline BiH za njen geografsko – saobraćajni položaj“, obzirom da imena ovih regija nisu nigdje navedene nazivi ovih cjelina poznati su jedino autorima. Ako se pri ovome misli na geografske regije Bosne i Hercegovine, onda su autori kontradiktorni sami sebi, jer su naveli podjelu Bosne i Hercegovine na četiri geografske regije; U koloni Znanje u okviru nastavne jedinice „Privreda BiH – prirodni i društveni uvjeti za razvoj privrede“ navodi se „Da znaju odrediti udio stanovništva u primarnom, sekundarnom, tercijarnom i kvartalnom sektoru (razlikovanje kvartalnog i tercijarnog sektora djelatnosti).“ Kvartalni sektor ne postoji, autori su vjerovatno mislili na kvartarni. S obzirom da se ovaj naziv dva puta spominje u rečenici nemoguće ga je tretirati kao lapsus calami; U koloni Sposobnosti navodi se: „Sposobnost analize dijagrama kretanja broja stanovnika BiH od prvog popisa 1879. godine do posljednjeg popisa 1991. godine (analizira grafikone o broju kretanja stanovništva od 1991-1995. i od 1995-2006.“ Na stranu što je rečenica nejasna sa puno gramatičkih grešaka, otvorena zagrada koja nije zatvorena, jedino je autorima znana institucija koja se bavila brojanjem stanovnika tokom posljednjeg rata.; itd.

Svi navedeni nedostaci Okvirnog nastavnog plana i programa geografije samo su dio široke palete pravopisnih, materijalnih i stručnih grešaka objavljenih kao državni službeni dokument, koji se može preuzeti sa internet stranice Federalnog ministarstva obrazovanja.

ZAKLJUČAK CONCLUSION

Didaktičko-metodička analiza Okvirnog nastavnog plana i programa geografije, propisanog za uzraste učenika od VI do IX razreda na eklatantan način ukazuje na sve nedostatke u obrazovnom sistemu Federacije Bosne i Hercegovine, posebno u kantonima sa bošnjačkom većinom. Izradom novog Okvirnog nastavnog plana i programa i povjeravanju izrade istog nestručnim osobama, bar što se tiče geografije, došlo se do stvaranja nesuvislog

konglomerata nastavnog programa geografije, punog materijalnih, stručnih, pravopisnih i logičkih grešaka. Na ovaj način direktno su podrivena Zajednička programska jezgra geografije i Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini ali se ušlo i u kršenje Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Rezultat navedenih aktivnosti je evidentan u aktuelnom nastavnom programu iz geografije, do sada nepoznatom u stručnim krugovima geografa Bosne i Hercegovine, regije i evropskog kontinenta u cjelini. Sa sigurnošću se može utvrditi da ovakav nastavni program ne ispunjava nijednu uzansu s kojom bi se mogao smatrati državnim dokumentom, a kamoli da djeca po ovom nastavnom planu i programu uče već jedno desetljeće. Umjesto da se radi na novom Nacionalnom okvirnom kurikulumu, koji se u sistem školovanja uvodi u svim „ozbiljnim“ zemljama, narušava se i ono malo zajedničkih obrazovnih sadržaja u Bosni i Hercegovini. Ovdje je značajno istaći kao pozitivni izuzetak i svojevrtni napredak nastavni plan i program geografije za VI razred, koji uz minimalno ulaganje stručnih napora, može postati model izrade novog Nacionalnog okvirnog kurikuluma. S druge strane, nastavne planove i programe za VII, VIII i IX razred iz geografije, zbog svih nedostataka, potrebno je povući iz upotrebe i njihovu izradu povjeriti stručnim i kompetentnim osobama.

Literatura Literature

- Curić, Z., Vuk, R., Jakovčić, M., (2007.): *Kurikulumi geografije za obvezno obrazovanje u 11 europskih država – komparativna analiza, Metodika 15, Vol. 8, br. 2, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*
- De Landsheere, G. (1979.): *Defining Learning Objectives, EDP, Bucurest, Romania* Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, (2003.): *Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo*
- Ismić, U., (2008.): *Priručnik za obuku školskih odbora u Zeničko-dobojskom kantonu, OSCE u Bosni i Hercegovini i Ambasada Savezne Republike Njemačke, Zenica*
- Matas, M. (1998.): *Metodika nastave geografije, Školska knjiga, Zagreb* Ministarstvo obrazovanja i kulture Republike Srpske, (2003.): *Nastavni plan i program na srpskom jeziku za devetogodišnje osnovne škole u Bosni i Hercegovini*
- Ministarstvo prosvjete i sporta, (2011.): *Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja sa akcionim planom (2011 – 2017.), Podgorica*
- Ministarstvo znanosti, prosvjete, kulture i športa Hercegbosanske županije, (2009.): *Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku za devetogodišnje škole u Bosni i Hercegovini, Livno*
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, (2003.), *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 18/03*
- Spahić, M. (2005.): *Osnovni aspekti razvoja geografske misli u Bosni i Hercegovini, Zbornik radova I kongresa geografa Bosne i Hercegovine, Geografsko društvo Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo*
- UNICEF, (2009.): *Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini, Sarajevo*
- Vican, D., Milanović, I., (2006.): *Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Zagreb*

*SUMMARY***DIDACTICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF FRAMEWORK OF THE EDUCATIONAL PLAN AND PROGRAM OF GEOGRAPHY IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA****Haris Jahić**University of Sarajevo, Faculty of Science, Department of Geography,
Zmaja od Bosne 33 – 35, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Framework educational plan and program for nine-year primary school in the Federation of Bosnia and Herzegovina is being implemented in Bosniak-majority cantons and the so-called mixed cantons in which still applies and the curriculum in the Croatian language. In the mixed cantons, schools are divided, so that in one applies the framework educational plan and program for nine-year primary school in the Federation of Bosnia and Herzegovina, and in other schools curriculum in the Croatian language. The cantonal administration including all departments and agencies, are openly partitioned with very little or no coordination between them.

Geography is a compulsory educational subject in primary education in the Federation of Bosnia and Herzegovina. Weekly and annual schedule is accurately determined. Geography is an independent subject, studied from the sixth to the ninth grade. In the sixth and seventh grade geography is planned with two classes a week, a total of 70 hours per year, while in the eighth and ninth grade, weekly working hours is one lesson, annually 35 hours. Geography is located in a natural curricular area.

The methodological analysis undeniably showed that this concept of educational contents in the curricula of geography cannot and should not represent a state document in which the pupils of a nine-year school, from the sixth to the ninth grade, learn geography. This fact particularly applies to the curricula of the seventh, eighth and ninth grade. The paper emphasizes the only striking examples, numerous spelling, linguistic, technical and material errors of these plans and programs.

Instead of working on a new National Curriculum Framework, which was introduced into the school system in all "serious" countries, Framework educational plan and program disturbs even little common educational contents in Bosnia and Herzegovina. Here is important to emphasize as a positive exception to the kind of progress the curriculum of geography for the sixth grade. This plan and program, with a minimum investment of professional effort, can become a model of development of the new National Curriculum. On the other hand, the curricula for the VII, VIII and IX grade in geography, because of all the shortcomings, it is necessary to withdraw the use of these plans and programs and entrust writing of new curriculum to qualified and experienced people.

Author

Haris Jahić, master of geographical sciences, senior assistant at the Faculty of Science, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. Performs exercises, among other things, from Tourism and environmental protection and Methods of teaching geography. Currently performs doctoral studies at the Faculty of Science in Sarajevo, in the field of Tourism.